

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: W. Schinkel (2008) Denken in een tijd van sociale hypochondrie: aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij]

Wilterdink, N.

Published in:
Mens en Maatschappij

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wilterdink, N. (2009). [Bespreking van: W. Schinkel (2008) Denken in een tijd van sociale hypochondrie: aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij]. *Mens en Maatschappij*, 84(3), 359-362.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Literatuur

Lindenberg, S.M. (1998). Solidarity: Its microfoundations and macro-dependence. A framing approach. In P. Doreian, & T. Fararo (red.), *The problem of solidarity. Theories and models* (pp. 61-112). Amsterdam: Gordon and Breach Publishers,.

Lindenberg, S.M. (2006). Prosocial behavior, solidarity and framing processes. In D. Fetchenhauer, A. Flache, A.P. Buunk & S.M. Lindenberg, *Solidarity and prosocial behavior* (pp. 23-44). *An integration of sociological and psychological perspectives*. New York: Springer.

Gerald Mollenhorst

Schinkel, Willem

Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij

Kampen: Klement, 2008 (tweede verbeterde druk), 517 pp.

ISBN 978-90-8687-017-2

Zoals psychologen het tegenwoordig zonder het idee van de 'ziel' of de 'geest' kunnen stellen, en sommige psychiaters het bestaan van geestesziekten in twijfel trekken, zo zijn er sociologen die menen dat het objectgebied van hun vak, de maatschappij of samenleving, niet bestaat. Ulrich Beck bijvoorbeeld rekent dit begrip – net als 'klasse' en 'natie' – tot de sociologische *zombie*-categorieën, die verwijzen naar een inmiddels achter ons liggende historische periode.

In Nederland heeft de Rotterdam-

se socioloog Willem Schinkel zich in zijn vuistdikke boek *Denken in een tijd van sociale hypochondrie* tot vertolker van deze gedachte gemaakt. Maar hij gaat daarin verder dan Beck en andere theoretici van de 'late' of 'tweede' moderniteit. Schinkel wil een 'Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij' geven, zoals de ondertitel van zijn boek luidt. De maatschappij heeft volgens hem *nooit* bestaan, of, anders gezegd, het sociologische maatschappijbegrip is van meet af aan een valse en vertekenende categorie geweest. Want dit begrip is doortrokken van *organicismisch* denken, waarin menselijke collectiviteiten als een soort biologische organismen, als lichamen worden voorgesteld. In de term 'maatschappij' (*society*) worden organicismische veronderstellingen uitgedrukt, en wie daar afstand van wil nemen, moet derhalve 'voorbij de maatschappij' denken.

Ik acht deze, zich over honderden bladzijden uitstrekkende redenering niet overtuigend. Dat vele sociale denkers de maatschappij of samenleving als een organisme hebben voorgesteld, betekent nog niet dat dit begrip inherent organicismisch is en in de hedendaagse sociologie onvermijdelijk de betekenissen daarvan met zich meedraagt. Als bijvoorbeeld Manuel Castells spreekt van de *network society*, bedoelt hij daar juist iets anders mee dan een sociaal organisme met scherpe contouren, waarvan de verschillende delen gericht zijn op de instandhouding

van het geheel. En als Norbert Elias het heeft over de *Gesellschaft der Individuen*, betreft het evenmin een afgebakende eenheid die van nature gericht is op interne harmonie. Het is heel wel mogelijk van 'maatschappijen' of 'samenlevingen' te spreken met erkenning van het feit dat het hierbij doorgaans om vaag omljnde, elkaar overlappende en in elkaar grijpende entiteiten gaat. 'Maatschappij', *society*, is, net als vele andere sociologische begrippen, een *fuzzy concept*, maar wie het gebruik van zulke begrippen in de sociale wetenschappen wil uitsluiten zou de beoefening van deze wetenschappen vrijwel onmogelijk maken. Het gaat er niet om 'voorbij de maatschappij' te denken, maar dit begrip zodanig te hanteren dat hiermee recht wordt gedaan aan de sociale werkelijkheid, nu en in het verleden. Dat houdt onder andere in een afstand nemen van het systeemdenken van theoretici als Parsons en (de door Schinkel bewonderde) Luhmann.

Met het bovenstaande heb ik geprobeerd een van de lijnen in Schinkels betoogtrant weer te geven en te bekritisieren, maar ik moet bekennen dat ik niet zeker weet of me dat is gelukt. De vele cryptische redeneringen, de eigenzinnige woordconstructies en de inconsistenties maken het namelijk vaak moeilijk te volgen wat de auteur bedoelt. Zo staat op p. 111: 'Ergens in de loop van de negentiende eeuw is "de maatschappij" ontstaan. Dat wil zeggen: ze

is uitgevonden, niet "ontdekt" ', terwijl enkele bladzijden verder met instemming een bekende uitspraak van Margaret Thatcher wordt aangehaald: "er is niet zoiets als maatschappij" (p. 120). En terwijl de auteur een radicaal anti-organicisme bepleit, heeft hij het zelf bij herhaling over het 'sociale lichaam', dat zich zorgen maakt over zijn gezondheid en zijn eigen sterfelijkheid niet onder ogen durft te zien. De maatschappij bestaat dus wel en bestaat niet, het sociale lichaam is een levende realiteit, zelfs een denkend wezen, maar ook een valse en verwerpelijke voorstelling van de werkelijkheid.

Schinkel geeft zijn boek een actuele politieke lading door zijn abstract-theoretische kritiek op de sociologie te verbinden met een sociale kritiek op het hedendaagse integratiedebat in Nederland. Dat debat wordt volgens hem getekend door de vooronderstellingen van datzelfde organicistische maatschappijbegrip: er is bezorgdheid dat het sociale lichaam door het binnendringen van wezensvreemde elementen ziek wordt, desintegreert, en het antwoord daarop moet aanpassing oftewel integratie zijn. Sociologen maken zich tot vertolkers van die gedachte door de 'mate van integratie' van immigranten empirisch te onderzoeken maar slagen er niet in duidelijk te maken wat het begrip eigenlijk betekent. Schinkel probeert dat te laten zien aan de hand van een kritische bespreking van diverse stu-

dies naar 'integratie', waarin het begrip op uiteenlopende wijzen is geoperationaliseerd zonder dat helder is welke overwegingen daaraan ten grondslag liggen. Inderdaad, 'integratie' is een wetenschappelijk lastig hanteerbaar en vaak ondoordacht gebruikt begrip, en het is nuttig en terecht dat Schinkel daar de aandacht op vestigt. Maar daarmee is nog niet gezegd dat de problemen die aanleiding hebben gegeven tot beleidsvorming, onderzoek en debatten rond 'integratie' slechts schijnproblemen zijn, louter en alleen projecties van irrationele angsten. Schinkel suggereert dat dit wel het geval is door de 'obsessie met integratie' te zien als symptoom van *sociale hypochondrie*, die, zoals de titel van het boek aangeeft, typerend zou zijn voor deze tijd. Zoals de hypochonder zich ziekten inbeeldt die hij niet heeft, zo ontwaren de hedendaagse Nederlanders (of West-Europeanen) telkens weer niet-bestaande maatschappelijke kwalen die moeten worden bestreden. Dat zou te maken hebben met een verlies aan vooruitgangsgeloof, waarvan alleen nog een zielloos streven naar voortgaande economische groei, naar nog verdere materiële overvloed ('operatie obesitas') is overgebleven. Waar het organicistisch denken eerder verbonden was met geloof in een betere toekomst, overheerst nu de angst dat het alleen maar slechter wordt, en dat vertaalt zich in de fantoomgedachte dat er een ernstig 'inte-

gratieprobleem' zou bestaan. Als de allochtoon niet bestond, zou hij door de integrationist worden uitgevonden. Het is een boeiende redenering, alleen neemt de auteur niet de moeite deze met enig empirisch bewijsmateriaal te ondersteunen. Laat staan dat hij gegevens aanvoert die de redenering zouden kunnen ondermijnen of nuanceren.

Dit boek zou men metafysisch kunnen noemen: er wordt gewerkt met abstracte conceptuele categorieën, die als een soort actoren figureren en die geacht worden bepaalde dwingende consequenties te hebben. Zo ontstaat een hermetisch beeld van de werkelijkheid, een bouwwerk van beweringen die niet aan waarnemingen worden getoetst. Maar ook als filosofisch bouwsel schiet dit boek tekort, omdat het – zoals hierboven is toegelicht – vele duistere passages, inconsistenties en moeilijk te volgen of zelfs onbegrijpelijke redeneringen bevat. Zo spreekt de auteur – om nog één voorbeeld te noemen – met nadruk van '*de paradox van een maatschappij die één maar niet geordend kan zijn, maar die tevens geordend kan zijn zonder eenheid te zijn*' (p. 115, cursivering in het origineel). Daarover weidt hij bladzijden lang uit, zonder dat de betekenis van deze diepzinnige uitspraak en de portee van het betoog helder worden.

Rest nog één vraag: waarom heeft dit boek zo'n opgang gemaakt? Dat zou met de gesignaleerde tekortkomingen te maken kunnen

hebben. Dit boek maakt indruk, vrees ik, juist door de vele duistere en omslachtige redeneringen die het bevat, de talrijke moeilijke woorden (met zelfbedachte termen als 'agranormativiteit', 'auto-vampirisme', 'cladogrammatica', 'mereologische basisassumpties'), de woordgoochelarij, het vertoon van geleerdheid, gecombineerd met een grote stelligheid. Het boek toont onmiskenbaar intellectuele inzet en een grote belezenheid op een breed terrein van filosofie en sociale theorie. Het positieve dat men er daarnaast over kan zeggen, is dat het een radicaal en origineel tegengeluid laat horen tegen al die

bezorgde vertogen over de minderhedenproblematiek, de dreigende islamisering, de desintegratie van de samenleving, het multiculturele drama enzovoorts. Maar de kritiek is enerzijds te makkelijk (want te zeer beperkt tot conceptuele kritiek, te weinig ingaand op argumenten, te weinig aandacht bestedend aan feitelijke problemen), anderzijds te opgeklopt, met een *overkill* aan Theorie die eerder tot verwarring dan tot inzicht bijdraagt. Is dit sociologie? Dan toch geen goede sociologie, lijkt me.

Nico Wilterdink